

4696/
57-18

PITANJA KNJIŽEVNOSTI I JEZIKA

IZDAJE KATEDRA ZA JUGOSLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI I SRPSKO-
HRVATSKI JEZIK FILOZOFSKOG FAKULTETA U SARAJEVU

KNJIGA IV i V
SVESKA B

SARAJEVO 1957-58

BERISLAV M. NIKOLIĆ:

NEAKCENTOVANE DUŽINE U GOVORU MAČVE

Posebnu važnost problemu neakcentovanih dužina uopšte dala je činjenica što se u izvesnom broju govora srpskohrvatskih, i to govora koji leže u osnovici našeg književnog jezika, te dužine u izvesnim pozicijama u rečima skraćuju. Ta činjenica postavila je našoj nauci jedno složeno pitanje: da li u normativnoj akcentologiji savremenog srpskohrvatskog književnog jezika treba sve dužine koje daje Daničić zadržati kao obavezne, ili je potrebno izvesti neke promene¹. Nema nikakve sumnje da se konačan odgovor na ovo pitanje može dati tek pošto se tačno i detaljno utvrdi stanje u svim onim govorima srpskohrvatskim koji leže u osnovici našeg književnog jezika. Smatram da ovo ispitivanje treba da bude zasnovano na vrlo širokoj osnovi. Mišljenja sam da je neophodno utvrđivati situaciju u svakom od tih govora posebno, uzimajući u obzir sve kategorije koje su od značaja za ovo pitanje².

Zelim da ovoga puta pokažem kakvo je stanje neakcentovanih dužina u govoru Mačve. Mačvanski govor ispitivao sam tokom 1955 i 1956 godine. Posetio sam pet mesta: Pričinović, Badovinca, Bogatić, Banovo Polje i Noćaj. Na ovaj način upoznao sam se sa govorom Mačve u celini. Konstatovao sam da se u pitanju neakcentovanih dužina mačvanski govor prikazuje kao jedinstvena celina. Stoga, da ne bih ovaj svoj rad opteretio velikim brojem primera, navodiću samo primere iz sela Pričinovića. Njih treba shvatiti kao autentične za celu teritoriju Mačve.

Što se tiče neakcentovanih dužina, govor Mačve ne poklapa se u svemu sa Daničićem. U govoru Mačve, najpre, u izvesnim kategorijama skraćuju se Daničićeve neakcentovane dužine. Zatim,

¹ Isp. kod A. Bilića: »Do danas je vladala akcentuacija iznesena u Vukovim delima onako kako ju je obradio Daničić. Pa i danas se ona ne može u mnogome izmeniti. Najvažnija bi izmena morala biti o dužinama na kraju reči, naročito u otvorenim slogovima koje se obično skraćuju. Ali i one se ne skraćuju svugde i ne svugde potpuno« (Pravopis 1950/52, str. 123—124).

² U podužem članku, koji je pod naslovom »Zur heutigen serbo-kroatischen Vokalquantität« objavio u časopisu Wiener slavistisches Jahrbuch IV, str. 97—129, Ivan Popović na sličan način posmatra ovaj problem uzimajući u obzir sve govore srpskohrvatske. I pored opširnosti pomenutoga rada, Popović nije ovaj problem obuhvatio u celini njegovoj. Međutim, prostor mi ne dozvoljava da na ovome mestu detaljnije govorim o Popovićevu radu.

u izvesnim kategorijama u ovom govoru javljaju se dužine kojih nema kod Daničića. U ovome radu pokazaću, najpre, kako stoji stvar sa sudbinom Daničićevih neakcentovanih dužina; zatim ću izneti kategorije u kojima se javljaju dužine kojih nema u Daničića.

A. Daničićeve dužine

U Mačvi postoji tendencija gubljenja dužina. Ovo gubljenje uslovljeno je nekolikim činiocima. Najpre, sudbina neakcentovanih dužina zavisi od kvaliteta i kvantiteta akcenta. Zatim, na skraćivanje dužina utiče i mesto dužine: da li je ona na poslednjem slogu ili ne, pa ako je na poslednjem — da li je on otvoren ili ne. (Dužine se, naime, lakše gube u poslednjem otvorenom slogu)³. Najzad, pri analizi pitanja neakcentovanih dužina u Mačvi treba voditi računa o analogiji⁴.

Inače, kao osnovno treba istaći da se dužine tim lakše gube što su udaljenije od akcenta (**zòvĕ** — **pòsedajŭ**) i da se od dve dužine redovno gubi ona koja nije neposredno posle akcentovanog sloga (**čòrāpā** i sl.). Od načelnih napomena valja reći još i to da se dužine najradikalnije gube posle dugog silaznog akcenta, a najbolje čuvaju posle kratkog uzlaznog.

U svojoj analizi ići ću ovim redom. Najpre ću ispitati stanje u poslednjem otvorenom slogu; zatim, stanje u poslednjem zatvorenom slogu; najzad, stanje u slogu koji nije poslednji. Uvek ću prvo proučavati sudbinu dužina posle uzlaznih akcenata (kratkog i dugog), pa onda posle silaznih (opet kratkog pa dugog).

I. POSLEDNJI OTVORENI SLOG

1. Dužina posle kratkog uzlaznog akcenta

a) Ako se dužina nalazi neposredno iza akcenta (\), — dobro se čuva:

zòrĕ, kòsĕ, sĕstrĕ; vodĕnĭ; vĕnčā, zòvĕ, idĕ × 4,
imā × 4, **sĕdĭ** × 2, **trĕĭ, ŭdā, čitā, — dovĕdĕ, do-**
nĕsĕ, pregòrĕ; pòsò, glibò, dòšò, imò × 2,
išò, òstò, pòstò, pripò, sàznò, — izàšò.

Jedino pri brzem izgovoru, i to vrlo retko, dužina se može i skratiti: **p' imā, pročitā, òdvò.**

³ Ovom se osobinom govor Mačve razlikuje od Pocerine, a slaže sa Sremom. U Pocerini, naime, dužina se u otvorenim slogovima (posle dugog uzlaznog i kratkog silaznog) čuva, a u zatvorenim skraćuje (v. Miloš S. Moskovljević, **Akcentatski sistem pocerskog govora**, Biblioteka Južnoslovenskog filologa 1, str. 1). U Sremu se dužine bolje čuvaju u poslednjem zatvorenom slogu (v. JF XX, 279—281).

⁴ Slične uslove koji dovode do gubljenja dužina konstatovali su M. Moskovljević za Pocerinu (o. c. 1 i 53—55) i P. Ivić za Banat (JF XVIII 143—144). Isp. slično u Sremu (JF XX 279). U prethodnoj fusnoti istakli smo razliku koja odvajava Mačvu od Pocerine u ovom pitanju.

b) Ako se ne nalazi neposredno iza akcenta, dužina je mnogo više podložna skraćivanju.

aa) tip \ u - (**dòlazē**). Ima primera sa očuvanom dužinom, ali ih je više u kojima je ona skraćena; uz to, ima i primera sa poludužinom.

a) primeri sa dužinom:

òperē, sàzovē, òstavljà, dòlazē, čitajū, — ùterō.

β) primeri sa poludužinom:

dòlazī, òtvorī, pòdignē, pòsvadā, nè možū, ùlazē, — òtišō.

γ) primeri u kojima je dužina skraćena:

ò(d) čičē; kùpljenō prēlo; nàpadā, òsvanē × 2, òtpustī, prìpadā, — dòlazē, igrajū, pòmognū, ùvatū; — ìsekō.

bb) tip \ u u - (**vèčerajà**). Dužina se dosledno gubi: **vèčerajà, pòsedajū.**

cc) tip \ - - (**ùslūžī**). S obzirom da se ispred nje već nalazi jedan dug slog, dužina se u poslednjem otvorenom slogu dosledno skraćuje: **zapòvèdā, ùslūžī, izdājū.**

2. Dužine posle dugog uzlaznog akcenta

a) Ako se nalazi neposredno iza akcenta (/), dužina se u većini slučajeva čuva:

zímē, Pájē, Rúžē, rúkē, trávē, cigljē, — dánā, dřvā, stránā, cigljī, — stričévā; glédī, mírī, prédē, prēli, séčē, újī, — obúčē, — léžū, prédū, — ukrádū, — kázō, napisō, opážō.

U brzem govoru dužina se skraćuje ili u poludužinu ili sasvim.

aa) primeri sa poludužinom: **rúkē, — kónjā, — momákā, slučajévā, — séčū.**

bb) primeri u kojima je dužina skraćena: **Drínē, túčē, séčū, okrénō.**

b) Ako se ne nalazi neposredno iza akcenta, dužina se dosledno skraćuje: **venčávajū, svírajū, sprémajū.**

3. Dužine posle kratkog silaznog akcenta

a) Ako se nalazi neposredno iza akcenta (\), dužina se u poslednjem otvorenom slogu ne čuva dosledno. Pored primera sa očuvanom dužinom, ima i primera sa poludužinom a, isto tako, i primera u kojima je dužina potpuno skraćena.

aa) primeri sa dužinom:

vünē, — nōgū; drūgī; dō pō cībūljā; krēšē, mētē, nīknē, slāvī, ùzmē, — slāvū, — bēžō.

bb) primeri sa poludužinom:

vōdī, mòrē, stānē, ùzmē, čūdī, — pījū, — prèdō.

cc) primeri u kojima je dužina potpuno skraćena:

zā tri dānā; zgūsne, ĩgrā, lĳjē, mēčē, trēbā, —
pāzū, slāvū, sprēmū, trājū.

b) Ako se ne nalazi neposredno iza akcenta, dužina se dosledno skraćuje: **ōpijē; cibūljā.**

4. Dužine posle dugog silaznog akcenta

a) U većini slučajeva dužina koja se nalazi na poslednjem otvorenom slogu, a neposredno posle dugog silaznog akcenta, gubi se:

kūčā, dōdē × 2, klīsnē. mēsī, mīnē, prīčā, čūvā,
— krēnū, primū, svršē, trāžū.

Pokatšto se mogu čuti primeri sa poludužinom:

kōlā, ćūrki, škōlā; stārī; vičē, prljī, smēnē,
trāžī.

b) Ako se ne nalazi neposredno iza akcenta, dužina se dosledno skraćuje: **Glūšācā.**

II. POSLEDNJI ZATVORENI SLOG

1. Dužine posle kratkog uzlaznog akcenta

a) Ako se dužina nalazi neposredno iza akcenta (\) — dosledno se čuva:

pāsūlj; ī ōn, ōvāj; idēm × 3, imām × 3, čītām,
— bācāš, imāš × 2; četrdēsēt.

a) primeri sa dužinom: **čōbančād, sà slamōm; ōdmo-**

b) Ako se dužina ne nalazi neposredno iza akcenta, njena sudbina zavisi od položaja prema akcentovanom slogu.

aa) tip \ o — (**čōbančād**). Dužina je fakultativna.

rīm, ōčistīm.

β) primeri sa poludužinom: **ōstavīm.**

γ) primeri u kojima je dužina skraćena: **nē bacīm,
zaustavīm, sàzovēm, pōsejēš.**

bb) tip \ — — (**zàgrnēm**). S obzirom da se ispred nje već nalazi jedan dug slog, dužina se u poslednjem zatvorenom slogu dosledno skraćuje: **nē dīrāš, zàg r nēm.**

2. Dužine posle dugog uzlaznog akcenta

a) Ako se dužina nalazi neposredno iza akcenta (/) — čuva se: **živīm, mřzīm, — znādēš; čvrstōm; dvānēs; trīpūt × 2.**

b) Ako se ne nalazi neposredno iza akcenta, dužina se skraćuje: **nārednik; útōrnīk.**

3. Dužine posle kratkog silaznog akcenta

a) Ako se dužina nalazi neposredno iza akcenta, njena sudbina zavisi od morfoloških uslova. Kao što se u Mačvi mogu javiti i oblici **krēšē** i oblici **vōdī** a takođe i oblici **lĳjē**, — tako se isto i u

poslednjem zatvorenom slogu u paradigmatiskim oblicima mogu čuti sva tri tipa.

aa) primeri sa dužinom: žēnīm, ōdēm, ōrēm × 2, — glēdāš, čēkāš, — tērāj; zā mnōm.

bb) primeri sa poludužinom: s pūškōm.

cc) primeri u kojima je dužina skraćena: jēdēm, lēgnēm, pūštīm, smējēm, — sējēš.

Ali se dužina dosledno čuva u primerima kao:

bādnjāk, bōlēst, būrād, dēvēr, dīnār, kōkōš,
kūrjāk, mātēr, mēsēc, ōbzīr, pašnjāk, rātnīk,
Stēvān, tālās, šājāk.

b) Ako se dužina ne nalazi neposredno iza akcenta, u oblicima paradigme ona se gubi dosledno: ōbujēš. Ali se zato opet dosledno čuva u primerima kao: Vīdovdān, kōnjanīk × 2, Līpolīst, pāprikāš; pōložēnik.

4. Dužine posle dugog silaznog akcenta

U većini slučajeva dužina koja se nalazi neposredno iza dugog silaznog akcenta, a u poslednjem zatvorenom slogu, — gubi se: prāznīk; krēcēm, pāntīm, sprēmīm, — mēšāš. Polkatšto mogu se čuti primeri sa poludužinom: trāvnjāk.

III. SLOG KOJI NIJE POSLEDNJI

1. Dužina posle kratkog uzlaznog akcenta

a) Ako se dužina nalazi neposredno iza akcenta (\) — dosledno se čuva:

kopāčīcā, Ūzvēce, fāmīlija; dōmāce; zāgrnēm,
nē dirāš, zapōvēdā, rāzmūtī se, ūživā, ūslūžī,
d' ōbrāzdīmo, izdājū.

b) I kad nije neposredno iza akcenta, dužina se u slogu koji nije poslednji dobro čuva:

aa) tip \ u - u (vēčerāmo): vēčerāmo, dōlazīmo, zākōljēmo,
ōdlazīmo, prōpratīmo.

bb) tip | u u - u : dōručkovāli.

2. Dužine posle dugog uzlaznog akcenta

a) Ako se nalazi neposredno iza akcenta dužina se čuva dosledno: Lōlīcā, prāšēnje, ūtōrnīk, dūbljānskī, glēdīmo, prēlīmo.

b) Nemam primera u kojima se dužina ne nalazi neposredno iza akcenta.

3. Dužina posle kratkog silaznog akcenta

a) Ako se nalazi neposredno iza akcenta, dužina se dosledno čuva:

āvūtā, ōrājā, čōrāpā; bācīmo, dēnēmo, jāšēmo,
kōsīmo, lēgnēmo, ōdēmo, ōrēmo, pōdēmo, sēd-
nēmo, ūzmēmo, — dīžāli, ōrāli, — sēdājte, —
prōsūta; tāmōkar.

b) I kad nije neposredno iza akcenta, dužina se u slogu koji nije poslednji dobro čuva: **spömenikā**; **pījuckāli**, **světkovāli**, **čārla-kāle**.

Zabeležio sam jedino **kiselimo** gde je dužina nesumnjivo skraćena prema **kiselī**.

4. Dužine posle dugog silaznog akcenta

Ako se nalazi neposredno iza akcenta, dužina se u većini slučajeva gubi:

vrātimo, **vršimo**, **dōdēmo**, **krēnēmo**, **mēsimo**, **pītāmo**.

Primeri sa dužinom mogu se pokatšto čuti: **preko Glōšācā**. U vezi sa dužinom u primeru **Ej**, **nāpāko**, **kāko je žēstoka vātra** treba uzeti u obzir emfazu s kojom je ovaj primer izgovoren.

B. Dužine kojih nema kod Daničića

U govoru Mačve postoji izvestan broj dužina kojih nema kod Daničića. Mogu se konstatovati tri kategorije ovih dužina:

prvo, duljenje pred sonantom;

drugo, dužine nekih zameničkih padežnih nastavaka;

treće, situacija u Sandhi-u.

I. DULJENJE PRED SONANTOM

Ovo duljenje zahvatilo je sa svoje strane nekoliko kategorija.

1. Prisvojna zamenica **njēgov** glasi u Mačvi **njēgōv**. Ovako je u slavonskoj Posavini⁵, Sremu⁶ i Pocerini⁷; u Resavi je **njegōv**⁸ a tako isto i na Kosovu i Metohiji⁹.

2. Zamenica **kākav**, **tākav**, **ovākav**, **onākav** glase u Mačvi: **kākāv**, **tākāv**, **ovākāv**, **onākāv**. Ovako je u Pocerini¹⁰. Ova pojava postoji i u Sremu¹¹.

3. Sufiksi prisvojnih prideva na **-ov (-ev)** i **-in** javljaju se u govoru Mačve dosledno sa dugim vokalom u nom.—acc. sg. (razume se, u slučajevima u kojima se dužina uopšte čuva u poslednjem zatvorenom slogu): **ōčēv**, **Īvanōv**, **Kējīn**, **Lástīn** (= Vlastin), **Pājīn**, **sēstrīn**. Ovako je u slavonskoj Posavini¹², Sremu¹³, Pocerini¹⁴, plje-

⁵ Stj. Ivšić, **Današni posavski govor**, Rad 196, str. 157.

⁶ Moj materijal.

⁷ Moskovljević, o. c. 50.

⁸ M. Ivković, SEZb 41, 318.

⁹ Gl. Elezović, **Rečnik kosovsko-metoh. dijala**, I, 469.

¹⁰ Mosk., o. c. 50.

¹¹ Moj materijal.

¹² Ivšić, Rad 196, str. 156—157.

¹³ Moj materijal.

¹⁴ Mosk., o. c. 38.

valjskom¹⁵, crnogorskom uskočkom¹⁶. Principijski je isto i u Pivi i Drobnjaku¹⁷. Na Kosovu i Metohiji je **Andrin**¹⁸ i sl.

4. Broj **jèdan** glasi u Mačvi **jèdān**. Ovako je u Pocerini¹⁹; slično u Slavoniji²⁰; ova pojava postoji i u Sremu²¹.

5. Glagolski oblici **jèsam** i **nísam** glase u Mačvi **jèsām** i **nísām**. U Pocerini je **jèsam**²². U Slavoniji **jesām**²³. Ova pojava postoji i u Sremu²⁴.

6. Nastavak instr. sg. imenica o/iO osnova u Mačvi se javlja sa dugim vokalom: **kònjōm**, **mòmkkōm**, **šōrōm**; **Vlájkkōm**, **kóncōm**, **pútōm**. Ova pojava postoji u Sremu²⁵. Isp. u Resavi **pūtēm** i **pūtēm**²⁶.

II. DUŽINE NEKIH ZAMENIČKIH PADEŽNIH NASTAVAKA

Zamenički padežni oblici **mène**, **tèbe**, **njèga**, **sèbe** javljaju se u Mačvi dosledno sa dužinom završnog vokala: **mènē**, **tèbē**, **njègā**, **sèbē**. Ovako je u Pocerini²⁷; ova pojava postoji i u Sremu²⁸.

III. SITUACIJA U SANDHI-U

Videli smo da se u izvesnom broju kategorija dužina u poslednjem otvorenom slogu u Mačvi skraćuje. Međutim, ako neposredno posle kakvog paradigmatskog oblika, čiji je poslednji slog otvoren i podložan skraćivanju, dođe enklitika, ona omogućava da se taj poslednji slog paradigmatskog oblika ne oseti i u intonacionom smislu kao poslednji. Na taj način dužina koja bi se, da nije te enklitike, skratila, ne skraćuje se upravo blagodareći enklitici:

òbesi ga, **nè pevā se**, **ùkuvā se**, **ùlegnē se**, **ùnesē se**; — **šūmē je bilo**, **kōljē se**, **svāđā se**, **sēdā se**, **sprēmā se**, **vērū se**, **kūpū se**, **srētnū se**; **tūkō ga** i sl.

Možemo reći da se u Sandhi-u u navedenim situacijama dužina dosledno čuva. Međutim, videli smo ranije da se, kad nema enklitike, u kategoriji, recimo, **òperē** pored primera sa dužinom javljaju i primeri sa skraćenim završnim vokalom (**òsvanē**). Na taj način

¹⁵ G. Ružičić, SDZb III, 141—142.

¹⁶ Milija Stanić, G1SAN V, 2, 329.

¹⁷ J. Vuković, SDZb X, 274—276.

¹⁸ Gl. Elezović, Rečnik I, 16.

¹⁹ Mosk., o. c. 51.

²⁰ Ivšić, Rad 196, str. 156.

²¹ Moj materijal.

²² Mosk., Poc. 110.

²³ Ivšić, Rad 196, str. 156.

²⁴ Moj materijal.

²⁵ Moj materijal.

²⁶ M. Ivković, SEZb 41, 299.

²⁷ Mosk., Poc. 49.

²⁸ Moj materijal.

ustvari počeo je da se kristališe odnos *òsvaně* : *ùkuvā se*. Taj odnos u Mačvi se pokazuje tvoračkim. On je doveo do toga da se dužine mogu javiti i u oblicima sa prvobitno kratkim volkalom. Zabeležio sam napr. imperativ *mèti je* i praes. *jēsī li, jēsū li*²⁹. Ovo naknadno duljenje prvobitno kratkog lokala naročito je u Mačvi živo u radnom glag. pridevu: *bṛstiō bi, vòliō je* × 3, *ožèniō se, bīō sam* i sl. Nema nikakve sumnje da je do ovakvog duljenja nastavka m. r. radnog glag. prideva došlo pod uticajem primera tipa *dòčekō je* gde je dužina završetka *o* dobivena kontrakcijom *-ao* > *-ó*, a sačuvana blagodareći enklitici³⁰. Ovo naknadno duljenje nastavka *-o* u m. r. radn. glag. prid. u Mačvi je vrlo progresivno. Ono se iz Sandhi-a prenelo i na situacije u kojima nema enklitike. Odatle imamo i primere: *jěvō* × 2, *srěvō* i sl. Ali, treba istaći da navedena dužina u Sandhi-u nije obavezno dosledna. Javljaju se i primeri kao *vòlio bi, stúpio bi* i sl.

²⁹ Isp. za Banat kod P. Ivića (JF XVIII 144—145), a za Bačku kod I. Popovića, o. c. 106.

³⁰ Prof. Moskovljević za Pocerinu takođe smatra da je dužina nastavka *-o* u primerima tipa *sěō* analoška prema *dòšo* i sl. (o. c. 77). O uticaju Sandhi-a prof. Moskovljevića za Poc. ne govori.